

Volumul coordonat de Zoltán Rostás și Antonio Momoc este o dovadă a faptului că istoria orală, pentru studiul istoriei recente, reprezintă o sursă care trebuie privită de către istorici cu același interes precum sursele consacrate, iar pentru analiza anumitor teme, precum cea a economiei secundare, istoria orală este mai mult decât complementară, este indispensabilă.

După parcurgerea volumului ni se întărește ideea că, în ciuda proiectelor vizibile de modernizare a societății după modelul comunist (industrializarea, urbanizarea, colectivizarea) regimul socialist a contribuit, prin ineficiența sa economică, la perpetuarea unor realități și comportamente care aparțin mai curând unor societăți tradiționale, dominate de legături informale, de relații personale și de complicități care preced societăților moderne.

Marius Cazan

Gheorghe IUTIȘ, *Din istoria literaturii didactice românești. Manualele de istorie națională (secolul al XIX-lea-prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2013, 358 p.

Cartea valorifică teza de doctorat și experiența profesională a autorului, lector la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Specializat în didactica istoriei, a probat constant teoria prin coordonarea efectivă a practicii pedagogice a studenților. În plus, a participat la diferite proiecte dedicate îmbunătățirii învățământului actual, legate de evoluția absolvenților, de școlile din mediul rural, de organizarea profesorilor de istorie, etc. Gheorghe Iutiș se plasează, deci, foarte aproape de miezul problemei, de înțelegerea rosturilor, a potențialului și a limitelor predării istoriei. Având un astfel de orizont, autorul se poate pronunța în cunoștință de cauză asupra manualelor, tradiționale instrumente școlare, banalizate și, în fapt, prea puțin cunoscute, atât specialiștilor cât și publicului larg.

Lucrarea este organizată în patru capitole, primele două mai sintetice (despre legislația vizând manualele, respectiv autorii semnificativi de cărți școlare), iar următoarele tot mai extinse. Capitolul al treilea se ocupă de analiză efectivă a evoluției „speciei” manualelor de istorie între 1831-1948, urmărind atent îmbunătățirile aduse, din punct de vedere istoriografic și pedagogic, în timp ce ultimul oferă o amplă galerie de micro-monografii ale principalelor texte din epocă („manualul Albineț”, „manualul Laurian”, „manualul Heliade Rădulescu” ș.a.m.d.). Nu sunt simple descripții, ci dosare ale polemicilor suscitade, la vremea respectivă, de aceste lucrări. Și anexele volumului propun repere utile cititorului, îndeosebi bibliografia masivă, un adevărat repertoriu de manuale și de lucrări contemporane dedicate lor (articole, recenzii, broșuri, prefețe, corespondență, programe școlare, fragmente memorialistice, etc.). Nu e puțin lucru, ținând cont de dificultatea reconstituirii informației istorice în acest domeniu, cu apariții efemere sau de-a dreptul exotice.

Cartea a fost construită pornind de la convingerile omului aflat la catedră, care crede că „indiferent de orientările istoriografice care s-au succedat, istoria a reprezentat cel mai important factor de educație națională de-a lungul timpului” (p. 9);

că „fără carte școlară, activitatea didactic-instructivă nu se poate desfășura într-o instituție de învățământ” (p. 23); sau pentru care „firesc ar fi fost ca cele mai multe manuale să fie scrise de învățători și profesori care predau la ciclul respectiv” (p. 47). Cea mai vizibilă intervenție a pedagogului în această investigație se regăsește în capitolul al III-lea, *Perspective metodice asupra manualelor de istorie românească (secolul al XIX-lea-prima jumătate a secolului al XX-lea)*. După schițarea unui scurt istoric al opiniilor din epocă (despre cum ar fi trebuit să arate atunci un manual de istorie românească), autorul trece direct la criteriile secolului XXI, așa cum au fost ele sintetizate, bunăoară, de Joke van der Leeuw-Roord (p. 93). După o concisă trecere în revistă a cercetărilor actuale, autorul își asumă, de altfel, teoria acestuia: „supunem manualele din perioada 1831-1948 acestei grile de analiză” (p. 95). Pentru istoric, un astfel de salt în timp este o opțiune neobișnuită, dar nu și pentru pedagogul dominat de prezentul continuu și cumva atemporal al teoriilor educației. Pedagogul nu a împiedicat însă istoricul să își realizeze investigația specifică, punctând momente decisive ale evoluției sistemului românesc de învățământ și ale literaturii didactice. Analiza pornește de la anii 1831-1832, când, prin noile legiuri din Principate, „școala a devenit un serviciu public permanent” (p. 14), expunerea oprindu-se la anul 1948, când regimul comunist legifera introducerea unui model de învățământ de tip sovietic.

Lucrarea lui Gheorghe Iuș ne arată, rând pe rând, deficiențele anilor de început, care au marcat pe termen lung profilul școlii românești; între ele s-a aflat, pentru mult timp, lipsa de cărți școlare, explicată prin lipsa autorilor, dar și a fondurilor necesare publicării și achiziționării lor de către elevi. Soluțiile propuse atunci au devenit, tacit, adevărate axiome ale sistemului de educație românesc: profesorii trebuiau să își prepare cursurile în scris, având „toate foile gata de a se da la tipar” și de a fi, sub acest pretext, puse la dispoziția autorităților (p. 15). Statul se obliga să se ocupe de publicarea și distribuția gratuită a cărților școlare, pentru elevii săraci și pentru cei „eminenți”, ceea ce, de obicei, nu se realiza decât în mică măsură. Costul manualelor a rămas mereu o problemă spinoasă, astfel încât autorul a sintetizat toate informațiile adunate într-un foarte interesant tabel cu variația prețurilor de-a lungul timpului (p. 141-144). Ar fi fost și mai util dacă era însoțit de unele trimiteri la alte costuri din epocă, cum ar fi salariul lunar al unui învățător, prețul unor produse de uz cotidian, al ziarelor sau al unei zile de muncă.

În ceea ce privește predarea efectivă a cunoștințelor cuprinse în manuale, lucrurile au evoluat lent spre ceea ce a ajuns să fie „tradiția școlii românești”. Istoria s-a desprins cu greu de geografie și de literatură. Povestea neamului a fost, pentru mult timp, doar o secvență (pasională, ce-i drept), în cadrul lecțiilor de istorie universală. Manualele au rămas, pentru o vreme îndelungată, singurele sinteze de istorie accesibile publicului, precedând cu decenii apariția doctelor lucrări „de specialitate”. Tot ce se știa despre istoria națională era pus în coperti de carte școlară, adresată tuturor elevilor (și cititorilor), indiferent de vârstă și nivel de pregătire. Abia după 1850 au apărut manuale speciale pentru școala primară și s-a impus, treptat, ideea că fiecare nivel de studiu are nevoie de lucrări distincte; de fapt, ecourile acestei vechi rutine nu au dispărut niciodată cu desăvârșire, reluarea

informației de la un ciclu școlar la altul, cu detalierea suplimentară a unor subiecte „favorite”, rămânând o preferință a școlii românești.

Din analiza autorului, vedem că forma și conținutul cărților școlare au evoluat la fel de lent. Dezvoltarea programelor școlare, ca și succesiune metodelor de predare – mereu incompletă, pentru că niciodată o metodă anume nu a putut înlătura complet și simultan orice altă opțiune cunoscută – s-au reflectat și în paginile manualelor. Astfel s-au succedat *metoda lancasteriană* (monitorială), cea *catihetică* (liste de întrebări și răspunsuri prestabilite), cea *expozitivă* (a manualului-povestitor, cu accent pe biografiile „oamenilor de seamă”) sau cea a „școlii active” (care solicită „material intuitiv”, anexe didactice și chiar timida exersare a unor întrebări deschise). Textul care curgea la început indistinct s-a partajat ulterior în capitole și paragrafe (lecții); a mai făcut loc ilustrațiilor (mai ales portrete și hărți), listelor cronologice sau bibliografice ajutătoare, secvențelor documentare (fragmente din documentele vremii). Tentația literaturizantă a fost foarte timpurie, căci dascălii doreau să trezească emoții intense și de neuitat elevilor, sensibilitățile astfel cultivate fiind puse în slujba patriei și a idealurilor naționale. Ea nu a dispărut nici în zilele noastre, deși s-a temperat și s-a refugiat în zone mai îngăduitoare (de preșcolaritate, extra-școlaritate, ciclu primar).

Incursiunea în legislația vremii este, fără îndoială, un alt câștig al cărții, pentru că ne poate familiariza cu exercițiul raportării efective la adevăratele text-cheie ale unui sistem de învățământ, într-o vreme în care fluxul continuu de norme scrise (și comentarii superficiale) produce confuzie, indiferență, redundanță și o neîncredere cronică în personajele și valorile publice. Desigur, actele normative păstrează, indiferent de epocă, o anumită opacitate, propriul limbaj de lemn, care poate bloca cititorul neobișnuit să recurgă și la alte surse.

Toate aspectele enumerate au fost subsumate investigației principale a autorului, dedicată polemicilor din jurul manualele școlare, între anii 1831-1948. Cât de utilă ar fi fost lectura cărții sale celor care s-a avântat, în deplină necunoștință a istoriei școlare, în confruntările memorabilului „scandal al manualelor școlare” din anii 1999-2000 sau în disputele similare care au urmat (de obicei, politice sau, mai curând, foarte politizate)! Nu putem rezuma aici consistenta documentare a autorului pe această temă, dar observăm că majoritatea obiecțiilor aduse de unii și de alții timp de peste un secol se pot grupa în jurul unor tendințe destul de constante. Cea mai numeroasă și mai persistentă categorie pare aproape atemporală, referindu-se la păcatele eterne și consubstanțiale cărții școlare: prost scrisă și prost tipărită (limbaj greoi și prolix, greșeli de exprimare sau de informare, aranjare în pagină obositoare), părtinitoare (exagerând până la fals meritele sau vinovățiile personajelor), plagiatore! Ultima acuzație, fiind și cel mai greu de susținut într-o lume definită tocmai prin preluarea continuă a informației din cărțile altora, era un bun prilej pentru atacuri la persoană, care de care mai „colorate”.

O altă specie de obiecții, foarte frecvente și chiar previzibile, au fost cele referitoare la costuri, care erau întotdeauna prea mari și se explicau cam întotdeauna la fel: setea de câștig a autorilor, complicitatea interesată a unor persoane din administrația publică, persecutarea concurenței, dezinteresul autorităților pentru propășirea școlii. Tensiunile erau inerente, pentru că piața de carte avea propriile

sale mecanisme și motivații, diferite de cele preconizate de autorități, care au intervenit uneori drastic (eliminând cărți, lansând monopoluri, plafonând prețurile, etc). Răfuielile între autori, editori și oameni politici aflați sau nu la putere au avut însă un ecou temperat. Opinia publică nu pare să fi fost foarte interesată de aceste dispute, iar dascălii înșiși se pronunțau destul de puțin în cursul polemicilor (ceea ce observă și autorul). Mai mult, în mod surprinzător, disputele strict profesionale, pe metode didactice sau abordări istoriografice, nu abundă. Marea excepție se plasează în anii 1900-1904, când confruntarea dintre școala veche și „noua școală” istoriografică a luat proporții inedite. Intervențiile lui Nicolae Iorga explică, în mare parte, amplitudinea „duelului” (în 1900 a publicat o recenzie de 122 de pagini a manualului incriminat!), dar el a fost alimentat copios prin criticile neiertătoare ale lui Ioan Bogdan (reprezentând opiniile comisiei pentru aprobarea cărților școlare) și prin defensiva bine susținută a principalului „inculpat” (Grigore G. Tocilescu). Autorul a acordat un spațiu larg reconstituirii acestor complicate dispute nu într-un totu academic (ale căror detalii se pot urmări în cercetările lui Lucian Năstasă și Daniel Nazare), evitând însă judecățile personale categorice.

Intrând în atmosfera generală a reproșurilor și lamentărilor inventariate în paginile cărții, am putea crede că istoria manualului de istorie este doar un lung șir de nereușite. Dar autorul a găsit prilejul să echilibreze acest discurs defetist, marcând momentele de succes: nu la fel de zgomotoase, probându-se, dimpotrivă, printr-o îndelungată și discretă utilizare, prin mici îmbunătățiri constante, prin atenția pentru detalii de formă și fond. Dintre reușitele vremii, remarcă astfel manualele lui A.T. Laurian și chiar ale lui Grigore G. Tocilescu (folosite câteva decenii, înainte de a fi blamate), ale lui Ioan Lupaș sau Constantin C. Giurescu.

La sfârșitul întregului periplu în lumea manualelor, cititorul de azi va fi poate surprins de frecvența și intensitatea confruntărilor, de mizele invocate cu ardoare, de diversitatea celor implicați, de la marile „vedete” ale școlii sau istoriografiei, până la cvasi-necunoscuți dascăli de provincie, între care apar chiar și 2-3 nume feminine. Privind din nou anul 1948 ca sfârșit al unei epoci, putem înțelege mai bine ceea ce l-a impus ca delimitare necesară în demersul propus de Gheorghe Iuțiș: nu atât schimbarea brutală de discurs și model instituțional, cât mai ales faptul că a eliminat orice de formă de dezbateri publice, orice idee de alternativă. Liniștea forțată care s-a așternut peste paginile de manual s-a prelungit și dincolo de ele, lăsând în uitare o întreagă istorie a literaturii didactice autohtone. Momentele de contestație post-decembristă au luat prin surprindere docila lume școlară și au declanșat animozități violente, denaturate cu ușurință, tocmai datorită îndelungatei absențe a dezbaterilor din jurul manualelor; dezbateri care au constituit, din câte se vede în paginile acestei cărți, o adevărată tradiție a școlii românești.

Cătălina Mihalache